

Explaining the position and application of the personality file in Iranian, French and international laws; A look at the position of international human rights

Received: 2024/8/4

Accepted: 2024/11/15

Abstract

Since the formation of communities, there have been different reactions to the phenomenon of crime. In the past, in the process of defining the punishment, offender's character was not taken into consideration but only the crime and its consequences. By positivism school, the offender's character, "this newly emerged in criminal law", was taken into consideration. Since then, criminal justice was realized not only according to the crime but also with respect to the offender's character and understanding the circumstances which led to the commission of a criminal act. Since early twentieth century, it was felt the necessity of filing character dossier alongside with the criminal case in order to adopt a response proportional to the offender's character to achieve refinement and treatment goals and to plan effectively the prevention and recidivism programs. Character dossier which is necessary to reform criminals is a record containing the comments by specialists in psychology, psychiatrist, psychologist and social workers about the criminal's character in order to be used by the authorities to adjust the punishment to offender's character. In Criminal Procedure Law 2013, Articles 203 and 286 predicts explicitly the character dossier filed against adults and also children. Obviously, according to changes in the Islamic Penal Code in 2013, some new proposed mechanisms including alternatives to imprisonment, probation, suspension of punishment, postponed sentencing, exemption from punishment all of which require appropriate response to the offender's character, are not applicable without filing character dossier.

Keywords: Personality file, Iranian law, France

Maryam Soleimani: PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran
E-mail: soleimanimaryam50@gmail.com

Naghmeh Farhoud: Assistant Professor, Department of Criminal Justice and Criminology, Andimeshk Branch, Islamic Azad University, Andimeshk, Iran (Corresponding Author)

E-mail: farhudnaghmeh@gmail.com

Seyyed Bassem Movalizadeh: Assistant Professor, Law Department, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran

E-mail: sb.mavalay@gmail.com

تبیین جایگاه و کاربرد پرونده شخصیت در حقوق ایران، فرانسه و اسناد بین المللی؛ نگاهی به جایگاه حقوق بشر بین المللی

تاریخ پذیرش ۱۴۰۳/۹/۳

تاریخ ارسال ۱۴۰۳/۸/۹

چکیده:

از بدو تشکیل جوامع انسانی همواره عکسالعملهای متفاوتی در مقابل پدیده مجرمانه اعمال شده است. در گذشته در تعیین میزان کیفر توجهی به شخصیت مجرم نمیشد و صرفاً جرم و تبعاتش مورد توجه قرار میگرفت. با ظهور مکتب اثباتی، شخصیت مجرم «این نورسیده حقوق کیفری» توجه همگان را به خود معطوف نمود. تحقق عدالت کیفری نه تنها با لحاظ عمل مجرمانه، بلکه همراه با توجه به شخصیت بزهکار و شناخت شرایطی که منجر به ارتکاب جرم میشود، مد نظر قرار گرفت. از اوایل قرن بیستم به منظور اتخاذ واکنش متناسب با شخصیت مجرم در راستای وصول به اهداف اصلاح و درمان بزهکار و برنامه‌ریزی کارآمد جهت پیشگیری از تکرار جرم، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت، در کنار پرونده کیفری احساس گردید. پرونده شخصیت، به عنوان مقدمه ضروری اصلاح مجرمان، پرونده‌های است که حاوی اظهارنظر متخصصان روانشناسی، روانپزشکی، روانکاو و مددکاری اجتماعی پیرامون شخصیت بزهکار است تا دست‌اندرکاران عدالت کیفری از طریق توسل به محتویاتش، اقدام به تطبیق مجازات با شخصیت بزهکار نمایند. در قانون آیین دادرسی کیفری ۲۹۳۱ ضمن مواد ۳۰۲ و ۶۸۲ تشکیل پرونده شخصیت صراحتاً نسبت به بزرگسالان و اطفال پیشبینی گردیده است. در راستای این تغییرات در قانون مجازات اسلامی ۲۹۳۱ برخی سازوکارهای نوین پیشنهادی مانند جایگزینهای حبس، آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، تعویق صدور حکم، معافیت از کیفر که مستلزم تطبیق واکنشی مناسب با شخصیت بزهکار میباشند، بدون تشکیل پرونده شخصیت کاربردی ندارد.

کلید واژه‌ها: پرونده شخصیت، حقوق ایران، حقوق فرانسه، اسناد بین المللی

۱- مریم سلیمانی:

دانشجوی دکتری گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

E-mail:
soleimanimaryam50@gmail.com

۲- نغمه فرهود:

استادیار گروه جزا و جرم‌شناسی، واحد اندیمشک، دانشگاه آزاد اسلامی، اندیمشک، ایران

(نویسنده مسئول)

E-mail:
farhudnaghme@gmail.com

۳- سید باسم موالی زاده:

استادیار گروه حقوق، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

E-mail:
sb.mavaly@gmail.com

شخصیت در لغت به معنی شرافت، نجابت، بزرگواری، مرتبه و درجه آمده است، شخصیت از دیدگاه روانشناسی با آنچه در اصطلاح عامیانه متداول است متفاوت می باشد. شخصیت ترجمه مشتق شده است، پرسونا به معنی ماسکی بود persona است و از واژه personality کلمه که در قدیم بازیگر تئاتر به چهره خود می زد و آن را تا آخر نمایش نگه می داشت. در تعریف شخصیت باید گفت «شخصیت یعنی عنصر ثابت رفتار فرد، شیوه بودن او و بطور کلی آنچه همراه با او هست و موجب تمایز او از دیگران می شود.» (گنجی، ۸۷۳۱، ۸۰۳). شخصیت؛ عبارت است از تمامیت جسمانی، روانی و اجتماعی فرد. با توجه به این تعریف می توان شخصیت هر فرد را از سه جنبه مورد مطالعه قرار داد: زیست شناسی، روانشناسی و جامعه شناسی. از جنبه زیست شناختی ویژگی هایی مانند سن، جنس، رنگ پوست، نژاد و اندام مورد بررسی قرار می گیرد و به لحاظ روان شناختی، عواطف، تمایلات، نیروی اراده، قوای عاقله، رفتار و مانند آن مورد توجه است. از منظر جامعه شناختی نیز وضعیت خانوادگی و اجتماعی هر فرد مطالعه می شود (هدایی، ۵۹۳۱: ۶۵). از آنجا که عوامل موثر در شکل گیری شخصیت و تکوین آن مشتمل بر عوامل مختلفی است که از آن جمله می توان به عامل ژنتیک، وراثت و محیط اشاره کرد و همچنانکه از دیرباز در میان فلاسفه و متفکران در خصوص جبر و اختیار اختلاف نظر وجود داشته در جرم شناسی نیز اصل اختیار و آزادی در بزهکاری و همچنین تئوری جبر در بزهکاری هر کدام طرفدارانی دارد. جرم شناسان در بررسی چگونگی تکوین پدیده جرایمی در جامعه، علل جرم زایی را به عوامل فردی، روانی، محیطی و اجتماعی تقسیم می نمایند. سن، جنسیت، وراثت، اختلالات و عقده های روانی، نابسامانی های خانوادگی، طلاق، بیکاری، بی سواد، اعتیاد، فقر فرهنگی و اقتصادی به عنوان بزرگترین عوامل جرم زا، نقش انکارناپذیری در زایش دهقانزاده، (۵۹۳۱: ۷۷). و جعفری نژاد و ناهنجاری های اجتماعی همچون جرم دارند (رضاپور در نظام حقوقی ایران طبق ماده ۸۳ آئین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۴۸۳۱ شناخت شخصیت محکومان به حبس و کشف و حل مشکلات شخصی، خانوادگی و اجتماعی آنان با کسب نظر روان شناسان و ضبط این اطلاعات در پرونده شخصیت صریحاً ذکر شده و مطابق بند «ک» ماده ۸۱ آئین نامه مذکور، تهیه آمار و اطلاعات جهت استفاده در امور اجرایی و مطالعات کیفر شناسانه لازم دانسته شده است. با عنایت به اینکه ضرورت تشکیل پرونده شناسایی شخصیت بزهکار در امور کیفری از ضروریات یک دادرسی عادلانه کیفری است و این مسأله مخصوصاً در مرحله اتهامی یا دادسرا با حقوق دفاعی متهم و دفاع از اصل آزادی و حقوق فردی متهمان ملازمه دارد و این مسأله در حقوق کیفری ایران به سکوت برگزار شده است و فقط در یک مورد از این پرونده صحبت به میان آمده و آن هم در مرحله اجرای مجازات حبس که در آئین نامه سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی مندرج است که وافی به مقصود نمی باشد. لذا به منظور تعدیل عوامل زمینه ساز بزهکاری و در نتیجه مشاهده سیر نزولی آمار جرائم، تشکیل پرونده شخصیت متهم (نه فقط محکومان به حبس) در تمام مراحل دادرسی و اتکا به این پرونده جهت صدور حکم لازم و ضروری است (محمدیان و محمد رضا پور، ۲۹۳۱: ۲۳۳). یکی از مسائل مهم که شاید در کشور ما به آن توجهی نشده است و یا طی چند سال اخیر با اقتباس از کشورهای نظیر اروپایی و امریکایی، به تازگی مورد بررسی قرار گرفته است مسئله

پرونده شخصیت و بررسی تأثیر آن بر اصلاح و بازپروری اجتماعی مجرمین و جلوگیری از تکرار جرم می باشد. هر اجتماعی طبق آداب و رسوم، اعتقادات مذهبی، اوضاع اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دارای اصول و قواعدی است که اگر فردی اصول و قواعد مزبور را رعایت نکند در انظار عمومی قابلیت انطباق اجتماعی نداشته و دارای حالت خطرناک و در مظان ارتکاب جرم است. اجرای روش های اصلاحی، تربیتی و یا درمانی به منظور تغییر دادن رفتار و کردار و عادت دادن به زندگی عادی اجتماعی انجام می گیرد. طرز اجرای هر روشی بایستی منطبق با شخصیت هر فرد با خنثی نمودن و رفع عوامل جرم زا باشد تا وضع واکنشی، احساسات و تأثرات را تغییر داده، ذوق و استعداد افراد را شکوفا سازد. برای نیل به این هدف بزهکاران و افراد در حالت خطرناک باید از لحاظ سن، ابتلا به بیماری های مختلف، اعتیاد و مدت محکومیت از یکدیگر تفکیک و برنامه های اصلاحی، تربیتی یا درمانی در مورد آنان اجرا شود. به طور خلاصه در جرم شناسی بالینی، هدف انطباق دادن بین روش های خاص با شخصیت بزهکار و تعیین حالت خطرناک و قدرت سازگاری فرد با محیط اجتماعی برای پیشگیری از تکرار و ارتکاب جرم است (دانش، ۱۳۹۳: ۸۱۴). همچنین با تشکیل پرونده شخصیت علاوه بر آزمایش جسمی و روانی، وضع خانوادگی و محیط اجتماعی نیز مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته با تشخیص حالت خطرناک روشی منطبق با شخصیت فرد آزمون شونده پیش بینی می گردد) توجه به شخصیت بزهکار از نوآوری های مکتب تحقیقی در اواخر قرن نوزدهم و پیشنهاد تشکیل پرونده شناسایی شخصیت بزهکار با استفاده از داده های حاصل از آزمایش های روانی و جسمی در کنار پرونده کیفری از آورده های مکتب دفاع اجتماعی نوین در اوایل قرن بیستم است. همچنین جریان فکری «فردی کردن کیفر» که ریشه در آموزه های مکاتب نئوکلاسیک، تحقیقی و دفاع اجتماعی دارد و بر انطباق نوع و میزان مجازات با شخصیت بزهکار تأکید می کند، مبنا و پشتوانه محکمی برای توجیه هدف و ضرورت تشکیل پرونده شخصیت است (طویلی و شیداییان و میرخلیلی و دارابی، ۱۳۹۱: ۹۸). با این وصف پرونده شخصیت عبارت است از مجموعه آزمایش های جسمی و روانی و پژوهش های جامعه شناختی برای شناسایی شخصیت بزهکاران در راستای اعمال ضمانت اجرای کیفری مناسب و انتخاب شیوه اجرای آن. بنابراین به نظر می رسد موضوع تشکیل پرونده شخصیت و مباحثی که در مورد آن وارد شده است نتایج قابل توجهی در اصلاح و بازپروری اجتماعی مجرمین در نظام حقوق کیفری ایران خواهد داشت (لهونی، ۱۳۹۳: ۶۲). با وجود سال ها مطالعه پیرامون پرونده شخصیت و اهمیت و ضرورت آن در فرآیند کیفری و پساکیفری، هنوز موانع و چالش هایی جهت کاربرد پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران بویژه در زمینه اصلاح و درمان بزهکاران وجود دارد که امید است در آینده ای نزدیک این پرونده جایگاه مناسبی در نظام کیفری ایران بیابد. بنابراین ضرورت انجام این تحقیق در ارائه روشی است که در مورد بزهکار یا فرد در حالت خطرناک بایستی اجرا گردد که این امر با تصویب لایحه جدید آیین دادرسی کیفری ایران که به صراحت تشکیل پرونده شخصیت را برای اطفال و نوجوانان بزهکار و نیز بزرگسالان مطرح کرده است تا حدودی قابل تحقق است. لذا با عنایت به آنچه که در قسمت قبلی راجع به اهمیت موضوع بیان شد در این تحقیق به مطالعه تطبیقی ابعاد، الزامات و کارکردهای پرونده شخصیت در حقوق ایران، فرانسه و فقه اسلامی می پردازیم.

۱- عوامل سازنده سازمان شخصیت

ویلیام هربرت شلدون^۱، انسان شناس و روانشناس آمریکایی، نظریه ای در باب سرشت انسانی دارد که مشهورترین نظریه وی است. وی تمام عمر خود را صرف تحقیق و بررسی نظریه سرشتی کرد. نظریه شلدون مانند رویکرد بقراط، صفات یا خصوصیات شخصیت را عمدتاً ثابت در نظر میگیرد، یعنی صرفنظر از شرایطی که در آنها قرار داریم ثابت هستند و تغییر نمیکنند (سیاسی، ۰۹۳۱: ۶۵). او در باب شخصیت بر این نظر است که: «شخصیت سازمان پویای جنبه‌های ادراکی، انفعالی، ارادی و بدنی فرد آدمی است.» بنا به این مقدمه آگاهی اجمالی به سازمان شخصیت مستلزم بررسی اختصاصی عوامل موثر در آن می باشد و تبیین این موضوع که شخصیت انسان از هنگام پیدایش تا هنگام فوت چه تأثیراتی را بر خود می بیند (آشورث^۲، ۸۰۰۲: ۹۸-۰۹).

۱- محیط قبل از تولد

شرایط زیستی در درون رحم مادر و وضع جسمانی و روانی مادر اثر مستقیم بر روی جنین دارد، همچنین تغذیه نامناسب در ایام بارداری و اعتیاد در رشد و نمو جنین تأثیر سوء دارد. آزمایشات و تحقیقات مفصل مؤید این نظر است که نوزادان معتاد نیز به ماده اعتیادی نیازمند بوده اند که پس از تولد برای ترک اعتیاد آنها باید کوشش کرد (آشورث^۳، ۸۰۰۲: ۹۸-۰۹).

۲- تجربیات نخستین

آلفرد آدلر^۴ روانشناس آلمانی مؤسس مکتب روانشناسی فرد معتقد بوده است که شخصیت فرد واحد تجزیه ناپذیر بوده و برای هر کس «سبک زندگی» وجود دارد که در چهار یا پنج سال اولیه عمر تعیین میگردد (واتس و بلوشتین و مارینا^۵، ۰۲۰۲: ۰۰۱). در سال های آغازین زندگی، کودک معمولاً در محیط خانوادگی به سر می برد و بنابراین خانواده اثر عمیقی در رفتار و صفات او دارد. شخصیت های مختلف پدر و مادر، شیوه های تربیتی آنها، موقعیت کودک میان سایر اعضای خانواده و عواملی مانند آنها، زیربنای شخصیت کودک را پی ریزی می کند. اگر خانواده نقش خود را به خوبی و درستی انجام نماید، کودک دارای شخصیتی سازگار، فعال و پویا خواهد بود و در غیر این صورت، اوضاع نامناسب محیط خانواده، عیوب شخصیتی والدین و کمبودهای کودک در این مرحله از زندگی، شخصیتی درون گرا و ناسازگار را برای او رقم خواهد زد. با توجه به همه این نظریات اهمیت سالهای اولیه عمر انسان مشخص می گردد.

۳- آموزشگاه

بعد از دامان خانواده دومین محیطی که کودک وارد آن می گردد محیط آموزشگاهی است که البته در برخی از کشورها این محیط برای همه اطفال وجود ندارد یا امکان بهره جویی از آموزشگاه فراهم نمیگردد (بوشهری، ۷۸۳۱: ۳۲).

- 1 William Herbert Sheldon
- 2 Ashworth
- 3 Ashworth
- 4 Alfred Adler
- 5 Watts, Richard.; Bluvshstein

محیط مدرسه یکی از عوامل شکل‌گیری شخصیت است. کودک و نوجوان بخش مهمی از زندگی خود را در مدرسه و زیر نظر معلمان خود می‌گذراند و شخصیت فکری، علمی، اخلاقی و اجتماعی او تکامل می‌یابد. در این مرحله، سازمان شخصیت کودک و نوجوان که در محیط خانواده بنا نهاده شده است، تحت تأثیر محیط مدرسه و برنامه‌های آموزشی و تربیتی، تغییرات مثبت یا منفی می‌یابد. این تأثیر دارای چنان اهمیتی است که برخی روانشناسان، مدرسه را به عنوان پایگاه کج روی‌ها و آسیب‌ها می‌شناسند.

۴- فرهنگ جامعه

ژان ژاک روسو^۶ گفته است انسان خوب و منزه آفریده می‌شود و این اجتماع است که او را فاسد و بدکاره می‌کند و در این مورد مورفی اضافه می‌نماید که ارزش‌های حاکم در اجتماع در چگونگی رفتار آدمی تأثیر فراوان دارد (برتام^۷، ۲۰۰۲: ۸۵) و با تغییر در ارزشها در نقش یا نقش‌هایی که انسانها معمولاً ایفا می‌کنند نیز تغییری روی می‌دهد و در نتیجه شخصیت نیز از نظر اجتماعی تغییر می‌کند، اگر در اجتماع اصولی خاص رایج و مقبول باشد فرد هم غالباً تابع آن اصول خواهد بود. مثلاً اگر همه درستکار باشند او هم معمولاً به درستکاری گرایش پیدا می‌کند و اگر نادرستی در جامعه حکمفرما باشد او هم معمولاً از جمع پیروی خواهد نمود (صانعی، ۲۹۳۱: ۰۹). جامعه گروه وسیع و پردوایی است که مرکب از افرادی می‌باشد که برای بقاء و استمرار خود همکاری میکنند و سازمانهای متعدد به وجود می‌آورند. جامعه با این تعریف مصادیق فراوانی دارد که دارای ویژگی‌های خاص خودشان می‌باشند و تنوع و تفاوت در سیستم‌ها برای هر یک از جوامع انسانی، خلیقات خاصی را برای هر یک از ملل بوجود می‌آورد و افراد نیز در پرتو این خلیقات ملی، شخصیت و منش ملی خود را کسب می‌نمایند و با ویژگی‌های اجتماع خود پرورش پیدا می‌کنند و به تحریک مقتضیات جامعه خود آگاه با جامعه هماهنگی می‌کنند و گاهی با آن ناهماهنگ می‌شوند.

ج) اساس و تأثیر مؤلفه‌های جدید در سازمان شخصیت

همانگونه که نظریات زیست‌شناسانه در تحلیل‌های خود بی‌نیاز از یافته‌های روان‌شناسانه نیستند، به همان نسبت نظریه‌های روان‌شناسانه نیز در تحلیل‌های خود از بزهکاری، عوامل زیست‌شناختی را مدنظر قرار می‌دهند. به موازات گسترش تدریجی شناخت بیماری جسمانی، شناخت بیماری روانی نیز گسترش یافت. در دهه هشتم سده نوزدهم، روان‌پزشکی دوران پرباری را پشت سر گذاشت و با توجه به مشکلاتی که در این گرایش از علم پزشکی به وجود آمد زمینه را برای ظهور و تجلی روان‌کاوی فراهم ساخت (بابایی، ۰۹۳۱: ۲۸).

از نظر تاریخی زمینه‌ای که موجب ظهور روان‌کاوی شد، درمان دختری هیستریک به نام «آنا» بود که با همکاری فروید و ژوزف برویر^۸ انجام شد. البته مفهوم روان‌کاوی قبل

6 Jean-Jacques Rousseau

7 Bertram

8 - Joseph Breuer

از فروید توسط دانشمند دیگری مانند فن هارتمن^۹ مطرح شده بود اما باید روانکاو (پسیکانالیز) را که برای روش های تحقیق و درمان خاص استفاده می شود، از نگاه مبتکر این مفهوم یعنی «زیگموند فروید» مورد توجه قرار داد. روان پزشکی هرچند سابقه ای دیرینه مانند پزشکی دارد ولی روانکاو یک مفهوم جدید است که با زندگی زیگموند فروید و برخی شاگردانش نظیر آلفرد آدلر و کارل یونگ به صورت علمی مطرح و متحول شد.

فروید معتقد بود افکار و تمایلات واپس زده ضمیر پنهان منتظر فرصت مناسبی برای ظهور هستند. ظهور و خودنمایی این افکار واپس زده به صورت مختلف، موجب پیدایش بیماری و انحرافات می شود، بنابراین باید راه نفوذ به این ورطه مبهم را یافت و با بیرون آوردن آنها بیمار را آسوده ساخت. فروید به این نتیجه رسید که توهمات، هذیانات، اشتباهات لفظی و اظهارات بی اختیار، کلید فهم تمایلات روانی و عواطف مغفول فرد است. از نظر او بیماری های روانی مستلزم شناختن روحیه و سوابق زندگی فرد است و این امر بدون شناسایی گرایش و شورهای نهادی، آرزوها و تخیلات تحقق پیدا نمی کند. حال شالوده افکار فروید را باید در تبیین وی از سازمان شخصیت ملاحظه کرد (کی نیا، ۱۸۳۱: ۳۱۲).

۱- بنای سازمان شخصیت بر مؤلفه های جدید

فروید برای تبیین سازمان شخصیت، مفاهیم خاصی را بکار برد و آن را بر مولفه های خود و فراخود مبتنی نمود. «او» یا «نهاد» آدمی که زیربنای شخصیت اوست، خواستار حفظ ویژگی های کودکانه در تمام ادوار زندگی است و قادر به تحمل فشار و ناراحتی نیست. این مولفه از قواعد منطق و استدلال تبعیت نمی کند و به مقررات و اخلاق گردن نمی نهد. نهاد آدمی، پیرو «اصل لذت»^{۱۰} است. در خصوص گرایش و تمایل به ارتکاب جرم فروید معتقد است: در «نهاد» آدمی یک دوره تاریخ از آغاز توحش تا دوران حاضر تحول مییابد و با مشخصات اخلاقی و غریزی تکرار می شود. در «نهاد» به طور ناخودآگاه تمام گرایش دوران توحش وجود دارد. گرایش به ارتکاب جرم و تمام انحرافات دیگر که در دوره توحش معمول بوده است در «نهاد» متظاهر می شود و هیچ وسیله تعلیم و تربیت نیز تابحال قادر نشده است انسان را از آن بازدارد. ممکن است بتوان با تلاش های فراوان از سیر قهقراپی محافظت کرد ولی هرگز نمی توان آن را حذف نمود. «نهاد» کانون خواهشها، اعمال خطرناک و تمایلات ضداجتماعی و تشکیل دهنده قسمتی از روان ناخودآگاه است که در بزهدکار مهار نشده است (پرینستین، ۱۰۴۱: ۳۶).

مؤلفه دیگر سازمان شخصیت «خود»^{۱۱} یا «من» است. در نظر فروید «خود» جنبه ای از شخصیت است که روابط آدمی را با دنیای خارج برقرار می کند. بنابراین ارتباط و تبادل متقابل بین شخص و واقعیت دنیای خارج از او مستلزم تشکیل دستگاه جدید روانی است که «خود» یا «من» نامیده می شود. «خود» به وسیله ادراک، افکار، احساسات و اعمالی که در حیطه شعور است با محیط خارج روبرو می شود و قسمتی از شخصیت آدمی و عامل اجرایی شخصیت است که به طور ناخودآگاه اعمال را بررسی و مسائل زندگی را ارزیابی و درباره آن قضاوت می کند تا از تلفیق آنها راه حلی بیابد. در صورت لزوم، دستگاههای دفاعی را به وجود می آورد و آنها

9 - Von Hartman

10 - The Pleasure Principle

11 Ego

را به کار می برد. «خود» با توجه به اینکه احساس، ادراک و شعور در اختیار دارد خواسته های «نهاد» را با مقتضیات جامعه وفق داده و موجودی سازگار و اجتماعی می شود. رشد و تکامل «خود» از طریق تعلیم و تربیت و ارتباط با افراد دیگر صورت می گیرد، از طرفی با توجه به نحوه عمل آن از اصل «واقع بینی» و «حقیقت جویی» تبعیت می کند (کی نیا، ۱۸۳۱: ۲۲۲). «خود» انگیزه های غریزی و اولیه را تغییر داده و با مکانیسم های روانی «برترساختن»^{۱۲} یا «به گرای» آنها را به صورت رفتارهای قابل پذیرش جامعه سازماندهی می کند. فردی که دارای «خود» قوی است با فشارهای زندگی و نامالایمات محیط به صورت منطقی برخورد می کند. تمایل به رفتارهای مفید، انسان دوستی، کارهای فرهنگی و هنری نمونه ای از «بهسازی» رفتارهای «نهاد» است که توسط «خود» تعدیل شده است. بنابراین «من» از «اصل واقعیت»^{۱۳} پیروی می کند یعنی «اصل لذت» یا خواسته های «نهاد» را با مقتضیات حقیقی زمان و مکان منطبق می نماید. «من» که عامل خودآگاه و اجرایی شخصیت است در روانشناسی اسلامی «نفس ملهمه» خوانده می شود (کی نیا، ۸۸۳۱: ۷۱۶).

سومین مؤلفه سازمان شخصیت از دیدگاه فروید «فراخود» یا «من برتر» یا «بر من»^{۱۴} است، که جنبه اخلاقی و قضایی دارد. «فراخود» به عنوان عالی ترین سطح شخصیت، مشاور «خود» است و هرگاه «خود» اسیر «نهاد» شود و بخواهد خواسته های «نهاد» را بپذیرد و از دستورهای «فراخود» سرپیچی کند از سوی «فراخود» مورد انتقاد و سرزنش قرار می گیرد، به همین دلیل «فراخود» در روانشناسی اسلامی «نفس لوامه» نامیده شده است. این قسمت از سازمان شخصیت روانی، دربرگیرنده ارزش های اجتماعی و اخلاقی انسان است. آرمان گرایی و کمال طلبی ناشی از این بعد روانی شخصیت تلقی می شود و هر زمان که «خود» بخواهد از انگیزه غریز واپس زده «نهاد» پیروی کند آن را ملامت نموده و از آن جلوگیری می کند (برنارد و اسنیپس، ۶۹۳۱: ۳۰۳).

بدین ترتیب فروید با ارائه سازمانی از شخصیت آدمی، چگونگی کنترل روابط بین «فراخود» و «نهاد» و تعارضات مؤلفه های سازمان شخصیت را بررسی می کند.

۲- اختلال در مؤلفه های سازمان شخصیت

تعارض ماهیتی بین مؤلفه های سازمان روانی شخصیت، ممکن است موجبات عدم تعادل شخصیت را فراهم نماید. «خود» قوی، موجب تطابق فرد با محیط اجتماعی شده بین انگیزه های درونی «نهاد» و خواسته های «فراخود» هماهنگی ایجاد می کند. این وضعیت روانی شخصیت، کمال مطلوب است. چنانچه بین «نهاد» و «فراخود» تعارض حاصل گردد بطوری که انگیزه های «نهاد» و عوامل «فراخود» مقابل یکدیگر قرار گیرند «خود» تحت تأثیر دو نیروی متضاد قرار می گیرد و نتیجه این تعارض، بروز حالات عصبی در فرد است (کی نیا، ۱۸۳۱: ۴۲).

چنانچه بین انگیزه های «نهاد» و عوامل محیطی تعارض بوجود آید مثلاً فردی در محیطی قرار گیرد که نتواند خواسته های «نهاد» را به واسطه عدم وجود شرایط محیطی برآورده

12 Sublimation

13 Principle of Truth

14 Superego

نماید در صورت ضعف «فراخود» ممکن است دچار اختلال منش گردد. منحرفان اخلاقی و جنسی و مبتلایان به اعتیاد دارای چنین تعارض شخصیتی هستند (بلاک^{۱۵}، ۲۰۱۰: ۷۴).

حالت دیگر جایی است که «فراخود» غیرقابل انعطاف بوده و با شرایط و عوامل محیطی درگیر شود. افراد غیراجتماعی، انعطاف ناپذیر و متعصب دارای چنین تعارض شخصیتی هستند. عصبانیت به عنوان جلوه‌های از حالت خطرناک، شاخص این نوع تعارض است (گلیسر^{۱۶}، ۲۰۱۰: ۸۵۳). بالاخره در صورتی که بین «نهاد»، «فراخود» و عوامل محیطی درگیری و تعارض حادث گردد تمام قسمت های شخصیت دستخوش کشمکش گردیده و در نتیجه به لحاظ اینکه «خود» امکان برقراری تعادل بین قسمت های مختلف شخصیت را ندارد حالت جنون یا شکست شخصیت بروز می کند.

پرونده شخصیت در دادرسی های کیفری ایران

هرچند در سیستم قضایی ایران، تشکیل پرونده شخصیت در دادرسی های کیفری بزرگسالان پیش بینی نشده است اما برخی حقوقدانان معتقدند که مراجع قضایی با عنایت به برخی مقررات کیفری ناگزیر از تشکیل پرونده شخصیت می باشند (مودن زادگان، ۹۸۳۱: ۴۲)، مانند اینکه قاضی هنگام تعیین مجازات تعزیری و بازدارنده و برای اعمال کیفیات مخففه با توجه به وضع خاص متهم یا سابقه او^{۱۷} یا اوضاع و احوال خاصی که تحت تأثیر آنها مرتکب جرم شده^{۱۸}، مکلف به تنظیم نوعی پرونده شخصیت می باشد.

در این خصوص باید به آیین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی ایران مصوب ۴۸۳۱/۹/۰۲ اشاره کرد. به موجب مواد ۷۴ و ۳۶ این آیین نامه، در هر زندان واحدی برای پذیرش، بررسی و شناخت شخصیت متهمان و محکوم و طبقه بندی آنها با استفاده از خدمات کارشناسان متخصص تشکیل میشود و در ماده ۴۶ نیز تهیه و تنظیم پرونده شخصیت شرح داده شده است.

با وجود ماده ۷۴ و با توجه به صراحت مواد ۳۶ و ۴۶ آیین نامه مذکور در مورد تشکیل پرونده شخصیت برای محکوم به حبس، در حال حاضر در پرونده های مطروحه در دادگاههای جنایی، کم توجهی به این قوانین محسوس است تا بدانجا که پزشکی قانونی تنها به احراز مسئولیت کیفری مجرمین در راستای اعمال ماده ۱۵ قانون مجازات اسلامی که اشعار می دارد: «جنون در حال ارتکاب جرم به هر درجه که باشد رافع مسئولیت کیفری است.» به اثبات جنون یا عدم آن در فرد مجرم بسنده می کند. درحالی که هر فرد در جامعه مدنی، به میزان مسئولیت خود در قبال ارتکاب عمل مجرمانه بویژه جرمی مانند قتل که طبق ماده ۵۰۲ قانون مجازات اسلامی مستوجب اشد مجازات یعنی قصاص است واقف بوده و بازتاب آن را در جامعه مشاهده می کند اما باز هم مرتکب این عمل می گردد، علت چیست؟

شاید روانکاو شخصیت مجرمین و تأکید بر تشکیل پرونده شخصیت آنان از سوی افراد م متخصص بتواند به پیشگیری و یا حداقل کاهش این جرایم کمک کند. بدیهی است، حوزه

15 Block
16 Glaser

- بند ۵ ماده ۲۲ قانون مجازات اسلامی ایران. ۱۷
- همان، بند ۳ ماده ۲۲. ۱۸

وسیع علم حقوق در سه شاخه تحقیق، پیشگیری و صدور احکام ناظر بر مجازات متهم احاطه داشته و ناگزیر است براساس اصول متداول در علم جرم شناسی و سایر علوم موازی در این شاخه، حسب موضوع به بررسی دقیق تر عمل مجرمانه بپردازد (حافظی، ۹۸۳۱: ۳۲).

لازم به ذکر است لزوم تشکیل پرونده شخصیت در رسیدگی به جرایم بزرگسالان در لایحه آیین دادرسی کیفری نیز پیش بینی شده است. براساس ماده ۰۰۲ از فصل ششم باب دوم این لایحه «در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد و یا تعزیر درجه یک تا چهار است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آنها نصف دیه کامل مجنی علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می گردد حاوی مطالب زیر خواهد بود:

الف- گزارش مددکاری اجتماعی درخصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم.

ب- گزارش پزشکی و روانپزشکی.

بنابراین تشکیل پرونده شخصیت درباره جرایمی که در ماده بیان شد الزامی است ولی درباره سایر جرایم الزام یا اختیاری مشخص نشده است. لذا به منظور تعدیل عوامل زمینه ساز بزهکاری و در نتیجه مشاهده سیر نزولی آمار جرایم، تشکیل پرونده شخصیت متهم (نه فقط محکومان به حبس) در تمام مراحل دادرسی و اتکا به این پرونده جهت صدور حکم، لازم و ضروری است.

ضرورت تشکیل پرونده شناسایی شخصیت در مراحل مختلف رسیدگی کیفری

ضرورت شناسایی شخصیت مجرم برای روشن ساختن فرآیند ارتکاب جرم و نیز تصمیم گیری درباره مجازات متناسب و «فردی شده» اهمیت تشکیل پرونده شخصیت در کنار پرونده کیفری را آشکار می سازد. در پرونده کیفری قاضی دادگاه به اثبات مجرمیت و تطبیق موضوع جرم با قوانین توجه می کند، اما در پرونده شخصیت شاخص های آسیب روانی، زیستی، اجتماعی، جنبه های شخصیتی مجرم و عوامل موثر در ارتکاب جرم مورد بررسی قرار می گیرند.

در حقوق ایران متأسفانه ضرورت تشکیل پرونده شناسایی شخصیت هنوز آنگونه که باید و به ویژه در مورد بزرگسالان و حتی در جرایم مهم احساس نشده است. قبل از انقلاب در یکی از لوایح آیین دادرسی کیفری تشکیل پرونده مذکور در امور جنایی پیش بینی شده بود که آن نیز به علت عدم توجه منتفی شد. اما در مورد حقوق کیفری اطفال بزهکار، هم قبل از انقلاب و هم با تصویب و لازم الاجرا شدن قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری اقداماتی صورت گرفته است. از جمله: ماده ۷ قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار مصوب ۸۳۳۱ که به حق باید آن را قانونی مترقی در زمینه دادرسی اطفال، در زمان تصویب آن تلقی کرد، انجام دادن تحقیقات لازم پیرامون وضع مزاجی، روحی، خانوادگی یا محیط معاشرت طفل و یا والدین او را به تشخیص دادگاه واگذار کرده بود. دادگاه مجاز بود که برای تحقیق این مهم از هر وسیله ای که مقتضی بداند و از جمله توسل به متخصصان علوم مختلف استفاده کند.

ماده ۲۲۲ قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۸۷۳۱ نیز با اختیاری تلقی کردن شناسایی شخصیت بزهکار، حتی در جرایم بسیار مهم ارتكابی از سوی اطفال مقرر می‌دارد: «چنانچه درباره وضعیت روحی و روانی طفل یا ولی یا سرپرست قانونی او یا خانوادگی و محیط معاشرت طفل تحقیقاتی لازم باشد، دادگاه می‌تواند به هر وسیله‌ای که مقتضی بداند آن را انجام دهد و یا نظر اشخاص خبره را جلب کند.» همانطور که ملاحظه می‌شود، برخلاف قانون سال ۸۳۳۱، قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب به بررسی وضع جسمانی طفل اشاره نکرده است (آشوری و معظمی، ۹۸۳۱: ۶۲).

بدون تشکیل پرونده شخصیت هدف اصلاحی بزهکار و دفاع اجتماعی مناسب از جامعه در مقابل بزهکاری امکان پذیر نمی‌باشد. درست است ترس از مجازات‌ها باعث شده جرم حالت فوق العاده بحرانی به خودش نگیرد ولی در عمل ما برای مهار جرم بسیار هزینه می‌کنیم اما جامعه هنوز ایمن نیست. اگر می‌خواهیم واقعا یک برخورد مناسب با جرم داشته باشیم باید به سمت هدف اصلاح و درمان برویم و کنترل جرم باعث می‌شود که سود کنترل جرم به جامعه برگردد. تشکیل پرونده شخصیت باعث میشود در عمل نرخ تکرار جرم پایین بیاید و در نتیجه جامعه در مقابل جرم مصون شود. پس واکنش ما در مجازات باید طوری باشد که حتی خود مرتکب جرم هم احساس عدالت کند (پهونی، ۴۹۳۱: ۶۲).

مبحث اول: مراحل تشکیل پرونده شخصیت

با توجه به اهمیتی که پاره‌ای از جرایم دارند و از لحاظ اجتماعی قابل بحث و تجسس هستند تشکیل پرونده شناسایی شخصیت ضرورت پیدا می‌کند. لذا لزومی ندارد که برای کلیه جرایم، مبادرت به تشکیل آن شود و این همان چیزی است که قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه و به تبع آن، طرح اصلاحی قانون آیین دادرسی کیفری ایران (۳۵۳۱) از آن تأسی نموده‌اند.

از دیرباز در آیین دادرسی سنتی، برای تعیین میزان مسئولیت یا قدرت تمیز و درجه هوشیاری متهم، او را مورد معاینه و آزمایش روانپزشکی قرار می‌دادند و روانپزشک پس از آزمایش متهم، گزارش کتبی خود را به بازپرس ارائه می‌کرد و یا به طور شفاهی در جلسات دادگاه می‌خواند، اما امروزه پرونده شخصیت فقط یک گزارش ساده روانپزشکی برای احراز مسئولیت نیست و یکی از چالش‌های مهم پیرامون پرونده شخصیت این است که در کدام مرحله از فرآیند دادرسی کیفری باید تشکیل شود. دو دیدگاه متفاوت در اینباره قابل بررسی است:

گفتار اول: تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی و تعقیب

اقدامات تحقیقی، ناظر به تمهید و تکمیل پرونده «عمل مجرمانه» به منظور فراهم ساختن شرایط لازم برای یک دادرسی منصفانه است. با ظهور مکتب اثباتی در اواخر قرن نوزدهم توجه همگان به سوی شخصیت مجرم، این «نو رسیده حقوق کیفری» جلب شد.

در مرحله تحقیقات مقدماتی، دادسرا مرجع تشکیل پرونده متهم است که با استفاده از نظر متخصصان ابعاد شخصیتی او را بررسی می‌کند و پس از تأیید قرار مجرمیت توسط دادستان، کیفرخواست تنظیم شده را به همراه پرونده شخصیت به دادگاه ارسال می‌کند. دادگاه پس از تشکیل جلسه

و استماع دفاعیات متهم و نظر هیأت منصفه، در صورت مجرم شناخته شدن فرد، با استفاده از گزارش های موجود در پرونده شخصیت، درباره تعیین و اجرای واکنشی مفید و مناسب که موجب اصلاح بزهکار و دفاع از جامعه شود، تصمیم گیری می کند (صاحبی، ۳۸۳۱: ۳۳).

پیشرفت های علمی و تحقیقات انجام شده اصل آزادی اراده موردنظر مکتب کلاسیک را مورد تردید قرار داد و ضرورت انطباق واکنش اجتماعی با ویژگی های شخصیتی کسی که نظم اجتماعی را مختل کرده است، امری ضروری تشخیص داده شد. نظر به اینکه مجازات نه هدف که وسیله ای جهت دفاع از خود در مقابل بزهکاری است، شناخت شخصیت مجرم به منظور تشخیص واکنش متناسب و استفاده از ابزارهای جدید سیاست جنایی مانند تعلیق مجازات، آزادی مشروط، تخفیف مجازات، تعلیق تعقیب و ... در کنار تحقیقات ناظر به عمل مجرمانه، در طول قرن بیستم از اهمیت ویژه ای برخوردار شده است. بنابراین دیگر نمی توان به سوابق اداره سجل کیفری یا به اطلاعاتی که به سرعت در مورد وضع اخلاقی متهم جمع آوری می شود، بسنده کرد و آزمایش علمی شخصیت که از آن به آزمایش «پزشکی، روانپزشکی و اجتماعی» تعبیر می شود، برای شناخت ویژگی های بیولوژیک، روانی و وضعیت خانوادگی و اجتماعی کسی که در تعارض با ارزش های مورد حمایت قانونگذار قرار می گیرد، امری ضروری است. تشکیل چنین پرونده ای که نخست در مورد اطفال بزهکار پذیرفته شده بود به جرایم مهم ارتكابی از سوی بزرگسالان نیز تسری یافت.

در قوانین کیفری فعلی ایران نیز چنانچه بیان شد به انجام تحقیقات درباره وضع روحی و روانی اطفال و نوجوانان اشاره شده است^{۱۹} و لایحه آیین دادرسی کیفری به صراحت ضرورت تشکیل پرونده شخصیت را در مرحله تحقیقات مقدماتی برای اطفال و نوجوانان بزهکار و بزرگسالان مطرح کرده است.^{۲۰} تشکیل پرونده در این مرحله، انتقاد و نگرانی به همراه داشته است. برخی معتقدند شناخت متهم پیش از اثبات مجرمیت او، ممکن است مانع از آن شود که با وجود ظن قوی دال بر مشارکت معنوی یا مادی متهم در ارتكاب جرم، قاضی یا هیأت منصفه او را مجرم اعلام کنند و به بیان دیگر ارزیابی تقصیر متهم در مرحله محاکمه که باید در کمال بی طرفی و به صورت عینی انجام شود، به دلیل محتوای پرونده شخصیت او دچار اختلال شود.

بنابراین پیشنهاد می شود که ارزیابی مسئولیت و میزان تقصیر مانند گذشته به قضات دادگاه هاسپرده شود و پرونده شخصیت پس از صدور حکم محکومیت و در مراحل تعیین و اجرای مجازات تشکیل شود.

گذشته از اینکه تشکیل پرونده شناسایی شخصیت در کنار پرونده کیفری و در مرحله تحقیقات مقدماتی، باعث آشنایی قاضی محکمه با شخصیت مجرم در هنگام رسیدگی و صدور حکم جهت تعیین ضمانت اجرای کیفری متناسب با آن شخصیت می گردد. تشکیل این پرونده در مرحله تحقیق و تعقیب تأثیر به سزایی در اتخاذ تصمیم مناسب توسط مقام تعقیب و یا تحقیق نیز دارد، که همین امر تشکیل چنین پرونده ای را در این مراحل ضروری می نماید:

الف) صدور قرار تأمین

- ماده ۲۲۲ قانون آیین دادرسی کیفری ایران. ۱۹

- مواد ۶۸۲ و ۰۰۲ لایحه آیین دادرسی کیفری. ۲۰

اصولاً رویه اینگونه است که در قوانین آیین دادرسی کیفری برای افرادی که تحت تعقیب کیفری هستند محدودیت‌هایی ایجاد کنند. این محدودیت‌ها نسبت به افرادی اجرا می‌شود که هنوز حکم قطعی محکومیت درباره آنان صادر نشده است. قبول این روش، در زمانه‌ای که احترام به اصل برائت و حفظ آزادی‌های فردی و رعایت عدالت جزایی، از اصول مسلم و پذیرفته‌جهانیان می‌باشد و همه روشنفکران و آزادمدان با دیده احترام به آن می‌نگرند، خالی از ایراد نیست (آخوندی، ۴۸۳۱: ۱۳۱).

عدالت کیفری ایجاب می‌کند پیش از تعیین تکلیف نهایی موضوع اتهام و صدور حکم قطعی محدودیتی نسبت به آزادی‌های شخصی و یا اموال افرادی که تحت پیگرد جزایی هستند صورت نگیرد و تا متهمی به موجب حکم قطعی دادگاه صالح، محکومیت نیابد مورد تعرض قرار نگیرد.

یکی از وظایف مهم دادرسی در مرحله تحقیقات مقدماتی، صدور قرار تأمین مناسب علیه متهم است. بیشتر قرارهای تأمین مربوط به شخص متهم هستند اما قاضی می‌تواند علیه اموال متهم نیز قرار صادر کند. هدف صدور این قرارها، دسترسی به متهم تا پایان دادرسی و تضمین اجرای حکمی است که ممکن است در آینده صادر شود. همچنین صدور قرارهای تأمین از اختلال در روند رسیدگی کیفری به دلایلی مانند فرار متهم و تبانی با دیگران جلوگیری می‌کند (گلدوست جویباری، ۶۸۳۱: ۴۷).

لزوم اجرای مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی، متنبه کردن متهم و دیگران، حفظ نظم عمومی و رعایت حقوق بزه دیدگان می‌تواند در بعضی موارد، قانونگذار را بر آن دارد تا به مقامات قضایی اجازه دهد که پیش از تعیین تکلیف نهایی موضوع اتهام و صدور حکم قطعی محکومیت، بعضی از آزادی‌های متهم را سلب کنند و یا محدودیت‌هایی برای او به وجود آورند.

در خصوص فلسفه صدور قرار تأمین (مهاجری، ۵۸۳۱: ۳۲۱) به طور خلاصه می‌توان به دسترسی به متهم و حضور به موقع وی در موارد لزوم اشاره کرد.

با توجه به مباحث فوق مبرهن است که توجه به شخصیت متهم در صدور قرار تأمین بسیار حائز اهمیت می‌باشد، چرا که مقام تحقیق پس از تفهیم اتهام جهت تضمین حضور به موقع متهم در مواقع لزوم و جلوگیری از فرار او، ناچاراً بایستی با صدور قرار تأمین مناسب، این مهم را تأمین کند و امکان آن میسر نیست جز با آشنایی با شخصیت متهم.

در مواد ۲۲۱ و ۳۳۱ قانون آیین دادرسی کیفری ایران، انواع قرارهای تأمین مشخص شده اند که عبارتند از: التزام به حضور با قول شرف، التزام به حضور با تعیین وجه التزام تا ختم محاکمه و اجرای حکم و در صورت استنکاف تبدیل به وجه الكفاله، اخذ کفیل با وجه الكفاله، اخذ وثیقه اعم از وجه نقد یا ضمانت نامه بانکی یا مال منقول و غیرمنقول، بازداشت موقت با رعایت شرایط قانونی و قرار عدم خروج از کشور.

قانونگذار ایرانی علیرغم اینکه به لزوم توجه به شخصیت متهم و تبعاً تشکیل پرونده شناسایی شخصیت متهم به خوبی واقف بوده است، متأسفانه تشکیل پرونده شناسایی شخصیت را در این مرحله پیش بینی ننموده و تنها به موجب ماده ۴۳۱ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۸۷۳۱، لزوم توجه قاضی به شخصیت متهم در هنگام صدور قرار تأمین را متذکر گردیده است:

ماده ۴۳۱: «تأمین باید با اهمیت جرم و شدت مجازات و دلایل و اسباب اتهام و احتمال فرار متهم و از بین رفتن آثار جرم و سابقه متهم و وضعیت مزاج و سن و حیثیت او متناسب باشد.»

چنانچه ملاحظه می‌گردد به موجب ماده ۴۳۱ قانون مذکور معیار کلی در تعیین نوع قرار عبارت است از:

۱- شخصیت متهم ۲- دلایل اتهام ۳- شدت مجازات ۴- اهمیت جرم ۵- ضرر و زیان مدعی خصوصی. این در حالی است که قاضی زمانی می‌تواند این معیار (شخصیت متهم) را به خوبی مدنظر قرار دهد که توسط متخصصین امر، شخصیت واقعی متهم جهت استفاده قضایی گزارش شده باشد.

(ب) تعلیق تعقیب

تعقیب جرم مهمترین وظیفه دادسرا است تاپس از تشکیل و تکمیل پرونده تحقیقات مقدماتی، زمینه محاکمه و صدور حکم توسط دادگاه فراهم شود. از این وظیفه با عنوان «اصل قانونی یا الزامی بودن تعقیب» یاد می‌شود، اما ممکن است دادسرا با توجه به اوضاع و احوالی خاص به این نتیجه برسد که خودداری از تعقیب و تعلیق آن به صلاح متهم و جامعه است. بنابراین اصل دیگری با عنوان «اصل مفید و مناسب بودن تعقیب» شکل گرفته است (خالقی، ۷۸۳۱: ۴۳).

ترس از تعقیب و محکومیت برای برخی از اشخاصی که نخستین بار مرتکب جرم شده اند می‌تواند عاملی مؤثر در پیشگیری از تکرار جرم باشد. به این سبب، مرجع تعقیب در صورتی که اقامه دعوی علیه متهم را با توجه به شخصیت او مفید تشخیص ندهد، باید مجاز باشد که در جرایم با اهمیت کمتر به «بایگانی کردن پرونده» برای همیشه و در سایر جرایم به «تعلیق تعقیب» به صورت موقت پیش از سپری شدن مدتی که قانونگذار برای مرور زمان تعقیب در نظر گرفته اقدام نماید (خرایی، ۲۸۳۱: ۲۷).

در ایران این اصل با پیش بینی قرار تعلیق تعقیب توسط دادستان در سال ۲۵۳۱ پذیرفته شد و ماده ۰۴ مکرر قانون آیین دادرسی کیفری مقرر کرد: «در امور جنحه هرگاه متهم اقرار به ارتکاب جرم نماید و این قرار حسب محتویات پرونده مقرون به واقع باشد، در صورتی که دادستان با ملاحظه وضع اجتماعی و سوابق زندگی و روحیه متهم و اوضاع و احوالی که موجب ارتکاب جرم گردیده تعلیق تعقیب را مناسب بداند، می‌تواند با احراز شرایط زیر تعقیب کیفری او را معلق و پرونده را به دادگاه جنحه ارسال نماید:

۱- موضوع اتهام از جرایم مندرج در باب دوم قانون کیفر عمومی نباشد ۲- متهم سابقه محکومیت مؤثر نداشته باشد ۳- شاکی خصوصی در بین نبوده یا گذشت کرده باشد. دادگاه جنحه در صورتی که قرار تعلیق را تأیید نماید قرار قطعی است، در غیر اینصورت طبق مقررات به موضوع اتهام رسیدگی خواهد نمود. هرگاه درباره متهم قرار تأمین صادر شده باشد، پس از قطعیت قرار تعلیق، قرار تأمین ملغی الاثر خواهد شد.» (کلانتریان، مرتضی، محسنی، ۷۷۳۱: ۶۶۱). در سال ۶۵۳۱ این قانون اصلاح شد و در ماده ۲۲ قانون اصلاح پاره ای از قوانین دادگستری، به دادستان اجازه داده شد که تحت شرایطی رأساً قرار تعلیق تعقیب را صادر کند (آشوری، ۲۹۳۱: ۸۵). این قرار امروزه به موجب رأی وحدت رویه شماره ۱۶۶ مورخ ۲۸/۷/۲۲ همچنان قابلیت اجرا دارد و برای اجرای آن لازم است که دادستان

شرایط خاص متهم را بررسی و درباره مناسب بودن تعقیب کیفری تصمیم گیری کند. اگرچه قانون اصلاحی سال ۱۸۳۱ بحث راجع به «اقتضای تعقیب» را به سکوت برگزار نموده است، لیکن در لایحه جدید آیین دادرسی کیفری با لحاظ تقریبی همان شرایط مندرج در ماده ۲۲ قانون اصلاح پاره ای از قوانین دادگستری مصوب تیرماه ۶۵۳۱ نهاد «تعلیق تعقیب» پیش بینی شده است (آشوری، ۳۸۳۱: ۱۱۱).

همانطور که ملاحظه گردید نهاد تعلیق تعقیب نیز از جمله مواردی است که در اختیار مقام تعقیب یعنی دادستان بوده و معیار اصلی، جهت استفاده از آن در راستای دادرسی عادلانه و تأمین کننده دفاع اجتماعی، در نظر گرفتن «شخصیت متهم» می باشد که آن نیز ممکن نیست مگر آنکه در کنار پرونده قضایی متهم «پرونده شناسایی شخصیت» نیز در دادسرا تشکیل شده باشد تا دادستان بادر نظر گرفتن آن و لحاظ شخصیت متهم تصمیم متناسب مبنی بر اعمال «تعلیق تعقیب» یا عدم استفاده از آن اتخاذ نماید.

ج) استنطاق و بازجویی

بازجویی و تحقیق از متهم برای کشف حقیقت از قدیمی ترین شیوه های مورد استفاده مراجع قضایی در جوامع مختلف است. در گذشته متهم را تحت انواع شکنجه های جسمی و روحی قرار می دادند. در آن دوران اگر شخصی از طرفی مدعی العموم متهم به جرمی می شد باید ثابت می کرد که بی گناه است. متهم به محض دستگیری تحت انواع شکنجه ها و فشارها قرار می گرفت تا به حقیقت اعتراض کند البته حقیقتی که قاضی و مدعی العموم دنبال آن بودند.

اطلاعاتی که در مرحله تحقیقات مقدماتی به دست می آید پایه اصلی تحقیقات را تشکیل می دهد و بر مسیر فرآیند کیفری تأثیر می گذارد. اطلاعات نادرستی که در آغاز گردآوری شده باشد موجب گمراهی قاضی و انحراف از کشف حقیقت می شود (آخوندی، ۴۸۳۱: ۷۶).

سیستم قضایی از یک سو باید بر اساس اعلامیه حقوق بشر و قوانین داخلی رعایت متهم را بکند و از سوی دیگر مانع تضییع حقوق زیان دیده بشود و نظم جامعه را حفظ کند. بنابراین استفاده از روانشناسی قضایی یا روانشناسی استنطاق در این مرحله اهمیت خاصی دارد. این دانش به پلیس، قاضی و سایر مقامات می آموزد که با جلب اعتماد و همکاری متهم یا شاهد و کاهش تنش های روانی می توان روند بازجویی را به شکلی درست و علمی هدایت کرد و با توجه به شرایط فردی متهم یا شاهد می توان سوالات مناسب و دقیقی از آنها پرسید و خطای قضایی، دروغگویی، کلی گویی و تناقض گویی را به حداقل رساند و از به کارگیری روش های خشن و غیر انسانی پرهیز کرد. افزون بر اینکه متهم تا اثبات جرم، بی گناه تلقی میشود و برخورد با او باید با احتیاط و رعایت اصل برائت باشد. همچنین در صورتی که دلایل و قراین به نحوی است که امکان تفهیم اتهام وجود دارد باید برای احتراز از اتخاذ روشی غیر موثر و مخرب مبادرت به شناخت متهم کرد (نجفی توانا، ۳۹۳۱: ۶۳).

اهمیت روانشناسی استنطاق به این دلیل است که علاوه بر اعلامیه حقوق بشر حتی هویت ملی، اخلاقی و دینی ما نیز اقراری که ناشی از اراده و قصد متهم نباشد را نمی پذیرد. بنابراین ما ناگزیریم که با روش جدید کاری کنیم که متهم خودش با ما همکاری

کند، که براساس آموزه های این دانش، نخستین گام در برخورد با متهم، شناخت شخصیت اوست و این شناخت جز با تشکیل پرونده شخصیت ممکن نمی شود.

د) بازداشت موقت

بازداشت موقت، مهمترین و شدیدترین قرار تأمین کیفری است که موجب سلب آزادی متهم پیش از محکومیت می شود. از این رو برخلاف اصل برائت و برابری سلاح ها، به حیثیت و آبرو و اعتبار فرد لطمه می زند و ممکن است بر ذهن قاضی دادگاه نیز اثر منفی بگذارد و صدور قرار بازداشت را قریب ای بر مجرمیت فرد تلقی کند. این انتقادات و معایب کارکرد قرار بازداشت موقت را محدود می کند و چنانچه صادر شود در چند مرحله و توسط مقامات صالح بازبینی می شود. در همین راستا می توان از اطلاعات موجود در پرونده شخصیت متهم استفاده کرد تا جز در موارد اجتناب ناپذیر چنین قراری صادر نشود. همچنین پرونده شخصیت برای بازبینی قرار بازداشت موقت و رسیدگی به وضعیت افرادی که در بازداشت به سر می برند مفید است (خالقی، ۷۸۳۱: ۰۱۲).

گفتار سوم: اهمیت تشکیل پرونده شخصیت برای زندانیان

همانطور که در مباحث قبل توضیح داده شد، در نظام کیفری ایران قانونگذار تنها در مرحله اجرای مجازات حبس به منظور شناسایی زندانیان جهت طبقه بندی آنان تشکیل پرونده شناسایی شخصیت را ضروری دانسته است. ماده ۱۷ آیین نامه قانونی و مقررات اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۲۷۳۱ و ماده ۹۵ آیین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۰۸۳۱ مقرر می داشت:

«در هر زندان قسمتی به نام تشخیص به منظور شناخت شخصیت زندانیان و طبقه بندی آنها با استفاده از خدمات کارشناسان متخصص تشکیل می گردد که تهیه و تنظیم و نگهداری پرونده شخصیتی زندانی به شرح مواد بعدی به عهده این قسمت است.»

ماده ۷۴ آیین نامه جدید مصوب ۴۸۳۱/۹/۰۲ نیز مقرر می دارد: «واحد پذیرش و تشخیص محلی است برای پذیرش، بررسی و شناخت شخصیت محکومان و متهمان که زیر نظر مسئول مربوط انجام وظیفه مینمایند.»

الف) روش های اصلاحی و تربیتی

۱- روش تدریجی یا ایرلندی

در این روش، زندانی مدتی را در سلول انفرادی می گذرانند و اگر تغییر مثبتی در رفتارش ایجاد شد وارد یک روش مختلط و سپس عمومی اجرای حبس می شود. اگر باز هم رفتار بهتر و شایستگی بیشتری نشان داد، آزادی بیشتری به او داده می شود، به مرخصی می رود، مشمول آزادی مشروط می شود و در نتیجه امکان اصلاح و درمان زندانیان در این روش افزایش می یابد. البته تظاهر به خوش رفتاری و تربیت افراد دو رو، مهمترین اشکال این روش است (دانش، ۴۹۳۱: ۱۴۲).

۲- روش منطبق با شخصیت

روش رایج در بیشتر زندان های امروزی، روش منطبق با شخصیت است. محکومان با معیارهای گوناگون طبقه بندی می شوند و متناسب با ویژگی های جسمی، روانی و اخلاقی آنها در زندان های باز، نیمه باز یا بسته نگهداری می شوند (صفری، ۴۹۳۱: ۴۶۱).

ب) طبقه بندی زندانیان

طبقه بندی زندانیان به معنی فردی کردن اجرای مجازات حبس است و هدف اساسی طبقه بندی، حفظ کرامت و حیثیت انسانی زندانی، جلوگیری از فساد ناشی از اختلاط زندانیان و نیز فراهم کردن زمینه اصلاح و درمان محکومان با توجه به شخصیت آنهاست (فیروزی، ۵۸۳۱: ۱۷۱). گاهی اوقات شنیده می شود که زندان ها، دانشگاه آموزش جرم هستند یا زندانیان در ایام حبس با جدیدترین فنون ارتکاب جرایم مختلف آشنا می شوند. این مشکلات و معضلات عدیده نشأت گرفته از عدم طبقه بندی مناسب در زندان ها می باشد (فوکو، ۶۹۳۱: ۰۳۳).

زمانی که مرتکبان جرایم مختلف و افراد با سابقه و بی سابقه در یک محل نگهداری شده و به صورت مستمر با یکدیگر تماس دارند بدیهی است که امر تربیت و اصلاح آنها، تحت تأثیر آموزش منفی مجرمان حرفه ای و با سابقه قرار می گیرد. به همین دلیل در زندانبانی جدید، امر طبقه بندی زندانیان نقشی شگرف و بسیار حساس ایفا می کند.

در نظام کیفری ایران طبق ماده ۱ آئین نامه نحوه تفکیک و طبقه بندی زندانیان مصوب ۵۸۳۱، طبقه بندی عبارت است از «جداسازی زندانیان از یکدیگر در زندان، بازداشتگاه و یا مراکز اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، از حیث جنس، سن، نوع جرم، وضعیت قضایی (متهم با محکوم) و وضعیت سلامتی».

همچنین ماده ۸ آئین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۴۸۳۱ تأکید می کند «کلیه محکومان با توجه به نوع و میزان محکومیت، پیشینه کیفری، شخصیت، اخلاق و رفتار، براساس شورای طبقه بندی، حسب مورد در زندان های بسته یا مراکز حرفه آموزی و اشتغال نگهداری میشوند».

به موجب این آئین نامه مسأله طبقه بندی زندانیان پس از تشکیل پرونده شخصیت آنها، در شورای طبقه بندی مطرح می شود. این شورا در هر زندان یا مرکز حرفه آموزی و اشتغال با حضور قاضی ناظر زندان، رئیس زندان یا مرکز مربوط، مسئولان واحدهای قضایی، بازپروری، انتظامی، رئیس اندرزگاه مربوط، یک نفر روانشناس و مددکار که در قسمت تشخیص فعالیت می کنند تشکیل می شود و درباره تعیین و تقسیم محل استقرار محکومان، اشتغال، نقل و انتقال و احراز شرایط عفو و آزادی مشروط محکومان، تصمیم گیری می کند. پس محکومان براساس پیشینه، سن، جنس، تابعیت، نوع جرم، مدت مجازات، وضع جسمی و روانی، چگونگی شخصیت و استعداد، میزان تحصیلات و تخصص به یکی از مراکز حرفه آموزی و اشتغال، زندان یا مؤسسه های تأمینی و تربیتی معرفی می شوند.^{۲۱}

اجرای این مقررات در مراکز استان ها و زندان های پایتخت با همت و جدیت بیشتری پیگیری می شود ولی متأسفانه در بسیاری از زندان های ایران، اقداماتی که پیرامون تشکیل پرونده شخصیت و طبقه بندی صورت می گیرد دقیق و علمی نیست و جنبه صوری دارد.

- مواد ۵۶، ۶۶ و ۹۶ آئین نامه اجرایی سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور. ۲۱

تشکیل پرونده شخصیت برای همه محکومان زن زندانی در استان خوزستان نمونه ای موفق در این زمینه است. بر مبنای این پرونده ها زنان از نظر نوع جرایم ارتكابی، امکانات مورد نیاز و مانند آنها در گروه های مختلف قرار می گیرند و برای هر زن زندانی مراقبت های دوران محکومیت و پس از آزادی نیز در نظر گرفته می شود (حیدری، ۳۹۳۱: ۷۱).

موانع تشکیل پرونده در سیستم قضایی ایران

موانع قضایی

الف) فقدان آموزش تخصصی جهت تشکیل پرونده شخصیت

تصمیم گیری قضایی با توجه به شخصیت متهم و اصل فردی کردن، نیازمند برنامه ریزی و آموزش قضات و کارشناسان در زمینه علوم جرم شناسی، زیست شناسی، جامعه شناسی، روانشناسی و سایر علوم مرتبط است. این در حالی است که برای قضاوت در ایران، کسب مدرک کارشناسی در رشته حقوق یا فقه و حقوق اسلامی و گذراندن دوره کارآموزی قضایی کفایت می کند و در این دوران فقط دو واحد جرم شناسی تدریس می شود. بنابراین قضات از ضرورت و اهمیت توجه به شخصیت و تشکیل پرونده شخصیت غافل می مانند.

ب) تخصصی نبودن انتصاب قضات

در فرآیند قضایی ایجاد دادرهای تخصصی، دادگاه های اختصاصی و تفکیک دادگاه های حقوقی و کیفری، انتخاب قضات بر مبنای رشته تحصیلی و ارائه آموزش های تخصصی، اهمیت بسیاری دارد. اما متأسفانه در کشور ایران با وجود تأکید قانونگذار بر تخصصی کردن دادرسی، انتصاب قضات تخصصی نیست. کارآموزان قضایی پس از طی دوره کارآموزی و بدون آموزش تخصصی، مشغول به فعالیت میشوند، قاضی با چندین سال سابقه کار در دادگاه کیفری، به دادگاه حقوقی منتقل یا از شعبه حقوقی به دادرها اعزام می شود. به همین دلیل است که طبق آمار، درصد آشنایی قضات کشور با مباحث جرم شناسی بسیار پایین می باشد تا آنجا که بسیاری از مقامات دادرها با نهادهایی چون تعلیق تعقیب، تفرید کیفری، پرونده شناسایی شخصیت و ... بیگانه می باشند.

گفتار دوم: موانع اجرایی

الف) زمانبر بودن تشکیل پرونده شخصیت

مراحل مختلف تشکیل پرونده شخصیت از جمله مصاحبه، مشاهده، مطالعه، آزمایش و گردآوری اطلاعات لازم فرآیندی طولانی و زمان بر است. بنابراین اگر جلب نظر متخصصین مختلف مانند پزشک، روانپزشک، روانشناس و مددکار اجتماعی نیز ضرورت داشته باشد به زمان بیشتری نیاز است. از این رو با توجه به تراکم پرونده های کیفری، قضات ایرانی برای جلوگیری از اطاله دادرسی تمایل چندانی به تشکیل پرونده شخصیت نشان نمی دهند و وجود آن را جهت رسیدگی ضروری نمی دانند.

اما کارکرد مهم و مفید پرونده شخصیت فراتر از آن است که به دلیل زمان بر بودن، نادیده گرفته شود و حداقل باید در جرایم مهم و درباره اطفال و نوجوانان، بزهکاران مزمن، به عادت و مرتکبانی که از بیماریهای روانی و اختلالات شخصیتی رنج می برند، تشکیل شود.

ب) کمبود امکانات مالی جهت تشکیل پرونده شخصیت

تشکیل پرونده شخصیت در فرآیند کیفری و در راستای اجرای نهادهای تعلیق، آزادی مشروط، زندان - های باز و نیمه باز، مجازات های جایگزین حبس و مانند آنها هزینه بر است و به امکانات مالی بسیاری نیاز دارد، که اجرای این طرح مستلزم تخصیص بودجه مناسب مالی از سوی دستگاه اجرایی است.

اما متأسفانه کشور ما از جمله کشورهایی است که تعادل لازم را ندارد چون اقتصادش بیمار است و عملکرد معیوب نظام مدیریتی و کسری بودجه قوه قضائیه مانع از آن است که اعتبارات مالی کافی برای تشکیل پرونده شخصیت اختصاص داده شود و در نتیجه رویکرد علمی در مبارزه با جرایم و بازپروری و بازسازی مجرمان تضعیف می شود.

همه ساله بین قوه قضائیه و قوای مجریه و مقننه نسبت به بودجه پیشنهادی برای قوه قضائیه اختلاف نظر وجود دارد و قوه قضائیه مواجه با کسری بودجه می باشد. با این وصف چگونه می توان انتظار داشت قوه قضائیه در این خصوص اقدام مناسب را انجام دهد، پرونده شناسایی شخصیت برای تک تک متهمین و مجرمین با جلب نظر کارشناسان متخصص تشکیل دهد، به تعداد مناسب نیروی انسانی جهت کاهش پرونده ارجاعی به مقامات قضایی جذب کند تا قاضی با اختصاص وقت مناسب به پرونده مطروحه رسیدگی نماید، آزمایشگاه های مجهز به فناوری پیشرفته جهت بررسی ابعاد گوناگون شخصیت متهم ایجاد نماید و ... در حالی که این قوه هر سال حتی برای پرداخت حقوق قضات و کارمندان خود نیز با کسری بودجه مواجه است.

ج) کمبود آزمایشگاه های مجهز به نیروی متخصص و فناوری پیشرفته

همانطور که در مباحث پیشین اشاره شد تشکیل پرونده شناسایی شخصیت و به طور کلی شناسایی ابعاد شخصیتی متهم یا مجرم، مستلزم استخدام متخصصین علوم مختلف می باشد. با فرض اینکه بعد مالی مسأله را قوه مجریه تأمین نماید کشورمان با کمبود متخصصین امر و نیز عدم وجود تمام تخصص ها جهت اجرای طرح در سراسر کشور و در تمامی مراحل فرآیند کیفری مواجه می باشد.

بنابراین لازمه گردآوری اطلاعات دقیق، علمی و مستند درباره ابعاد شخصیتی بزهکار و عوامل ارتکاب جرم، همکاری نیروهای متخصص، بهره مندی از فناوری های نوین و ایجاد آزمایشگاه های مجهز است. در ایران و در پایتخت، کمبودهایی در این زمینه وجود دارد و بسیاری شهرستان ها نیز فاقد چنین امکاناتی برای برخورد علمی با بزهکاری هستند.

نتیجه اینکه برای رفع این مشکلات و جبران نقایص موجود، سه قوه باید همکاری کنند تا این موانع برطرف شود، قوه مقننه قوانین لازم برای جرم زدایی و اصلاح مجرمین را تصویب کند، قوه مجریه بعد مالی آن را تأمین نماید و قوه قضائیه با اجرای صحیح آن قوانین و استفاده مناسب از این امکانات در برخورد با پدیده بزهکاری از یافته های علوم گوناگون به ویژه پزشکی، روانپزشکی، روانشناسی قضایی و جامعه شناسی برای مبارزه با جرم و اصلاح و بازسازی مجرم استفاده کند.

۳- پرونده شخصیت در نظام کیفری فرانسه

در حقوق کیفری فرانسه، تحقیق درباره شخصیت متهم، وضعیت مالی و خانوادگی و اجتماعی

آنها پیش بینی شده است. عادت فردی یک از جنبه های شخصیت است که در قانون فرانسه و به عنوان یک نشانه مطرح می شود. در حقوق فرانسه، قاضی پرونده برای تعیین مجازات، به اهمیت بی نظمی اجتماعی ناشی از جرم، شدت تقصیر متهم و شخصیت او توجه می کند تا مجازاتی که تعیین میکند بتواند به ورود مجدد وی به جامعه با بهترین شرایط کمک کند.

در همین راستا ماده ۱۳۲ قانون مربوط به پرونده شخصیت فرانسه مقرر می دارد: «در حدودی که قانون تعیین کرده است دادگاه مجازاتها و رژیم اجرای آنها را با توجه به کیفیات جرم و شخصیت مرتکب تعیین می کند» پس از سپری شدن مراحل و تشریفات اولیه و قرائت کیفرخواست و استماع دفاعیات متهم یا وکیل او و اخذ نظر هیئت منصفه در خصوص مجرمیت یا بی گناهی متهم، قضات دادگاه جنایی وارد شور شده و بر اساس محتویات پرونده کیفری و پرونده شخصیت مبادرت به صدور رأی می نمایند. بدین سان، قضات دادگاه های جنایی فرانسه هنگام شور و صدور حکم محکومیت، ملزم به ملاحظه پرونده شخصیت بزهکار می باشند، ولی تکلیفی نسبت به استناد به آن ندارند، مگر جایی که تحقیقات جرم شناختی ارتباط مؤثر و مستقیم هر یک از خلأها و نابسامانی های روانی، اجتماعی، اقتصادی و فیزیولوژیکی بزهکار را با وقوع بزه اثبات نماید (مانند موارد تجاوز به عنف)، در این صورت دادگاه آن قسمت از تحقیقات و آزمایش های شخصیت و کیفیت جرم را که مؤثر در بزهکاری بوده و وی را به سمت ارتکاب جرم رهنمون ساخته است مورد ملاحظه قرار داده و حسب مورد مجازات یا اقدامات تأمینی لازم را در مورد وی تعیین می نماید (ماده ۱۳۲ قانون مذکور).

در این راستا دادگاه ممکن است در مورد مجرمان غیر حرفه ای، کیفر را تخفیف یا تعلیق نموده و یا در صورت حدوث عوامل رافع مسئولیت کیفری در متهم، او را به طور کلی از کیفر معاف نماید. در غیر این صورت، با توجه به پرونده شخصیت، مجازات یا اقدامات تأمینی را متناسب با وضعیت بزهکار و فعل مجرمانه با هدف بازگشت موفقیت آمیز، حرفه ای و اجتماعی و... مجرمان تعیین می کند.

در حقوق کیفری فرانسه، در صورت اجتماع کلیه شرایط قانونی، اعطای تعلیق چه به صورت ساده و چه به صورت مراقبتی در اختیار دادگاه می باشد و قاضی دادگاه، مناسب بودن تعلیق را با توجه به شخصیت مجرم و محیط اجتماعی او ارزیابی می کند.

۳-۱ پرونده شخصیت در روند دادرسی قضایی فرانسه

قاضی، به مصلحت بودن تعلیق مراقبتی را با توجه به نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن و شخصیت مجرم، مانند تعلیق ساده ارزیابی می کند. علاوه بر این، بررسی او باید شامل برخی نکات دیگر باشد. بنا به ماده ۴۳۱ قانون مجازات فرانسه، تعلیق مراقبتی برای محکوم شامل رعایت اقدامات نظارتی پیشبینی شده در ماده ۶۴۱ و نیز برخی تعهدات مخصوص است که به وسیله رأی محکومیت یا تصمیم بعدی قاضی اجرای مجازات، به وی تحمیل می شود. در نظام کیفری فرانسه پرونده شخصیت و به طور کلی توجه به شخصیت بزهکار، از جایگاه رفیعی برخوردار است. در حقوق کیفری فرانسه، تحقیق درباره شخصیت متهم و وضعیت مادی، خانوادگی و اجتماعی وی پیش بینی شده است که این تحقیقات در مرحله تحقیقات مقدماتی، در امور جنحه ای اختیاری و در امور جنایی الزامی است. در حقوق فرانسه، همانند بسیاری از کشورها که تحقیقات مقدماتی را قاضی تحقیق یا بازپرس انجام می دهد، دستور تشکیل پرونده شخصیت بر عهده او

نهاده شده است تا سرانجام بعد از انجام محاکمه، در صورت مجرم شناختن متهم و با استمداد از گزارش های موجود در پرونده شخصیت، نسبت به تعیین واکنش مناسب، مؤثر و مفید اقدام کند. فرانسه طبق قوانین حاکم بر پرونده شخصیت، مجموع نشانه های حاکم، نشان دهنده منش مشخص فرد است. هنگامی که متهم مورد سوال قرار می گیرد، وی باید به سوالات موجود، پاسخ دهد. آنچه معمولاً به نام "نشانه شخصیت" خوانده می شود، مترادفی برای "شهرت" می باشد. قانون فرانسه بیان می کند؛ شخصیت یک فرد حاکی از نشانه ی شهرت و یا نشانه ی موارد خاص است. به این ترتیب، قانون پرونده شخصیت، ارزش بالقوه اثباتی همه انواع نشانه های شخصیت را از نظر شهرت کلی یا موارد خاص نشان می دهد. در تمام مواردی که در آن نشانه ی شخصیت و یا یک صفت از شخصیت یک فرد مدنظر است، اثبات ممکن است با توجه به شهرت و یا با شهادت در قالب یک نظر انجام شود. در بازجویی، پرس و جو کننده مجاز به سوال از این موارد است. قانون ۴۰۴ فدرال ایالات متحده دارای نشانه بسیار شبیه به بخش ۷۱ قانون فرانسه است، به جز آن که علاوه بر این، به طور خاص شخصیت قربانی در قتل مد نظر است:

نشانه یک شخصیت به طور کلی، نشانه شخصیت یک فرد و یا یک صفت ناشی از شخصیت اوست که به منظور اثبات آن در انطباق با یک موقعیت خاص مدنظر قرار می گیرد:

شخصیت متهم - نشانه یک صفت مربوط به شخصیت ارائه شده توسط متهم و یا توسط دادستان برای رد اتهام است؛

شخصیت قربانی - مدارک و نشانه یک صفت مربوط به شخصیت قربانی جرم و اعمال صورت گرفته توسط متهم بر علیه وی.

شخصیت مورد بحث، تنها زمانی مورد بررسی قرار می گیرد که یک سوال استاندارد مطرح شود که آیا می دانید شهرت آقای اسمیت در صداقت در امور کسب و کار در جامعه چگونه است؟ یا، تقریباً طرح زندگینامه مختصر از جمله اطلاعات در مورد زندگی خانوادگی و سابقه کار بوسیله ی پرس و جو از آشنایان و اطرافیان، به دستور دادگاه فرانسه در سال ۲۹۹۱ با قانون دستورالعمل های دقیق برای زمان وقوع رفتار جنسی را می توان در مورد یک متهم در دادگاه استفاده کرد. اصلاحات مربوط به وضعیت حاکم بر پذیرش نشانه فعالیت جنسی و همچنین تعریف رضایت در یک عمل جنسی شامل دفاع متهم است. این اصلاحات در نتیجه قوانین سپر تجاوز قبلی (مصوب ۲۸۹۱) توسط دیوان عالی فرانسه در سال ۱۹۹۱ ارائه شده است. طبق قوانین فرانسه گاهی نشانه منطقی مثبت است و ممکن است پذیرفته شود و گاهی نشانه ممکن است بر اساس بررسی مجدد، حذف شده و انواع مدارک و دلایل دیگر ارائه گردد

نتایج این تحقیق، نشان می دهد که در نظام کیفری فرانسه پرونده شخصیت و به طور کلی توجه به شخصیت بزهکار، در مقایسه با حقوق کیفری ایران از جایگاه رفیعی برخوردار است. در حقوق کیفری فرانسه، تحقیق درباره شخصیت متهم و وضعیت مادی، خانوادگی و اجتماعی وی پیش بینی شده است که این تحقیقات در مرحله تحقیقات مقدماتی، در امور جنحه ای اختیاری و در امور جنایی الزامی است. در حقوق فرانسه، همانند بسیاری از کشورها که تحقیقات مقدماتی را قاضی تحقیق یا بازپرس انجام می دهد، دستور تشکیل پرونده شخصیت بر عهده او نهاده شده است تا سرانجام بعد از انجام محاکمه، در صورت مجرم شناختن متهم و با استمداد از گزارش های موجود در پرونده شخصیت، نسبت به تعیین واکنش مناسب، مؤثر و مفید اقدام کند

در مقابل؛ حقوق کیفری ایران تشکیل پرونده شخصیت صراحتاً و به عنوان یک رویکرد محوری در مراحل رسیدگی کیفری پیش بینی نشده و فقط در مرحله اجرای مجازات حبس آن هم به منظور طبقه بندی زندانیان، تشکیل آن الزامی اعلام شده است. اما به موجب بعضی مواد قانون مجازات اسلامی (مواد ۲۲ و ۵۲) و قانون آیین دادرسی کیفری ماده (۲۲۲) میتوان گفت که قاضی کیفری برای صدور حکم یا تصمیم عادلانه نسبت به بزهکار به طور ضمنی به تنظیم پرونده شخصیت به عنوان یکی از لوازم دادرسی عادلانه مکلف شده است. اگرچه خلأ تشکیل پرونده شخصیت، چگونگی آن و اینکه این پرونده توسط چه کسانی تشکیل میشود با سؤال همراه است با این وجود تدوین کنندگان لایحه مجازات ۹۳۱، رویکرد مناسب تری نسبت به قانون فعلی اتخاذ نموده و در برخی مواد تلویحاً تشکیل پرونده شخصیت را مد نظر قرار داده اند که به آن در مباحث پیش رو اشاره خواهیم کرد. لازم به ذکر است که قانون گذار در تدوین لایحه آیین دادرسی کیفری در یک اقدام خردگرا، هرچند با تأخیری تأمل برانگیز در ماده ۰۰۲ برای بزرگسالان و در ماده ۶۸۲ برای اطفال و نوجوانان صرفاً در جرایم مهم و البته در مرحله تحقیقات مقدماتی تشکیل پرونده شخصیت را پیش بینی کرده است.

در پرونده شخصیت که از مجموعه اطلاعات شخصی و خانوادگی و اجتماعی مجرمان در دستگاه قضایی تشکیل میشود و هدف آن دستیابی به اهداف مجازاتها و فردی کردن تطبیق اعمال مجازات با توجه شخصیت فرد است عوامل مهمی مانند جنس حسن سابقه، سوء سابقه، محکومیت کیفری، وضعیت جسمانی، روانی، اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی از مؤلفه های لازم برای تشکیل آن به حساب می آیند. با توجه به قانون مجازات اسلامی ۲۹۳۱ و روی آوردن آن به دستاوردهای نوین جرم شناختی که در بخش کلیات آن بیشتر به چشم می آید، قانون گذار به صورت تلویحی لزوم تشکیل پرونده شخصیت را پذیرفته است و صرفاً دلیل عدم الزام رسمی دادگاه ها به تشکیل آن را جلوگیری از تحجیم کار در مراجع قضایی می توان جست وجو کرد. از سوی دیگر با توجه به نسخ صریح قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب سال ۹۳۳۱ توسط این قانون و تحمیل بار قانون اقدامات تأمینی و تربیتی بر این قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۲۹۳۱ به نظر میرسد که باید قانون جدید کارایی بیشتری از قانون سابق داشته باشد و گامی به جلو باشد. به طوری که نقش و جایگاه آن بیشتر ملموس بوده و تحولات حقوقی و قضایی خاصی به خصوص لزوم تشکیل پرونده شخصیت مجرم صورت گرفته است. در نتیجه اطلاعاتی که در مرحله تحقیقات مقدماتی به دست می

آید پایه اصلی تحقیقات را تشکیل میدهد و بر مسیر فرایند کیفری تأثیر می‌گذارد. اطلاعات نادرستی که از آغاز گردآوری شده باشد موجب گمراهی قاضی و انحراف از کشف حقیقت میشود. سیستم قضایی از یک سو باید بر اساس اعلامیه حقوق بشر و قوانین داخلی رعایت حقوق متهم و از سوی دیگر مانع تضییع حقوق زیان دیده و نظم جامعه شود. بنابراین استفاده از روان شناسی قضایی یا روان شناسی استنتاج پرونده شخصیت) در این مرحله اهمیت خاصی دارد. این دانش به پلیس، قاضی و سایر مقامات می‌آموزد که با جلب اعتماد و نتیجه کلام، اینکه در نظام حقوقی ما بررسی پیرامون شخصیت مجرم تنها در مرحله اجرای حکم صورت می‌گیرد در حالیکه تشکیل چنین پرونده‌ای در مرحله اتهامی یعنی تحقیقات مقدماتی امری ضروری بوده تا در این راستا بتوان در راه اصلاح و بازسازی مجرمین و تعیین مجازات متناسب با شخصیت بزه کاران و اصل فردی کردن مجازاتها اقدامات مؤثر و مفیدی را انجام داد. امید است که با تصویب موادی در قانون آئین دادرسی کیفری برای نیل به اهداف فوق الذکر میسر و امکان پذیر گردد.

با ابداعات پدید آمده در قانون مجازات اسلامی ۲۹۳۱ از جمله نهادهای معافیت از کیفر تعویق صدور حکم تعلیق اجرای مجازات، مجازات های جایگزین حبس که مستلزم تطبیق واکنش متناسب با شخصیت بزهکار می باشند، قانونگذار تلویحاً تشکیل پرونده شخصیت را پذیرفته است به موجب مواد ۳۰۲ و ۶۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۲۹۳۱ تشکیل پرونده شخصیت در جرایم مهم نسبت به بزرگسالان و در جرایم تا درجه ششم نسبت به اطفال صراحتاً پیش بینی گردیده است. لذا اتخاذ هر گونه سیاست قضایی کارآمد و مفید که مستلزم تشکیل پرونده شخصیت است، می تواند نتایج مطلوبی مانند کمک به بزهکار برای باز اجتماعی شدن و بازگشت به زندگی عادی جامعه صرفه جویی در هزینه های زندان و کاهش آمار تکرار جرم گردد. لذا باید و شرایط جهت اجرایی نمودن پرونده شخصیت فراهم گردد و قانون گذار ضمانت اجرای عدم تشکیل پرونده شخصیت را تعیین نماید.

نوع نگرش و بینش نسبت به فاعلین جرایم با سرنوشت محکوم خانواده اش و امنیت اجتماعی جامعه در ارتباط است. به دلیل حساسیت جرایم و تأثیر حکم قاضی علاوه بر شخص مجرم بر خانواده وی و اجتماع و در راستای اصل فردی کردن مجازاتها، لزوم شخصی کردن پرونده شخصیت یکی از دغدغه های علمای حقوق جزا تلقی می شود. به منظور تحقق دادرسی عادلانه و صدور آراء متناسب با شخصیت بزهکار، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت به اثبات می رسد، زیرا بدون تشکیل این پرونده، اهداف عدالت کیفری تأمین نمی گردد. تنها با تشکیل پرونده شخصیت است که میتوان امید داشت که زمینه برای احراز حالت خطرناک متهمان و صدور آراء مناسب و عادلانه فراهم گردد تا در عین حال که عدالت را در تصمیم گیری به کار می گیرند، جامعه را نیز در آینده از خطر متهمان و بزهکاران فعلی ایمن نمایند.

پیشنهادهای پژوهش

در نظام حقوقی امروز ما بررسی پیرامون شخصیت متهم در مراحل پنجگانه دادرسی باید انجام بگیرد، ولی فقط در مرحله اجرای حکم در قانون اصلاح و تربیت در زندان به تشکیل پرونده شخصیت توجه شده است. اکثر حقوقدانان و جرم شناسان معتقدند در رسیدگی به جرائم اطفال و نوجوانان باید به شخصیت آنان توجه شود تا حکم صادره در حق مجرم با علم یقین و عادلانه باشد. پرونده شخصیت از دستاوردهای جرم شناسی است که از مجموعه اطلاعات شخصی و خانوادگی متهمان و مجرمان در دستگاه قضایی و زندان تشکیل می شود و هدف از آن دستیابی به اهداف مجازاتها فردی کردن مجازاتها و تطبیق اعمال مجازات بر شخصیت فرد است. پرونده شخصیت می تواند در تمام مراحل دادرسی یعنی مرحله تحقیقات مقدماتی، محاکمه، صدور حکم و اجرای مجازات تشکیل شود در قوانین کیفری بسیاری از کشورهای اروپایی، لزوم تشکیل چنین پرونده ای مورد تأکید قرار گرفته است. در حقوق کیفری، فرانسه در ماده ۱۸ قانون آیین دادرسی کیفری تحقیق درباره شخصیت اشخاص متهم، وضعیت مادی خانوادگی و اجتماعی آنها پیش بینی شده است. با این وجود در موضوعات جنحه ای، این تحقیق اختیاری است. همچنین در مرحله صدور حکم و در مقام اعطای تخفیف موضوع مواد ۸۱-۲۳۱ تا ۰۲-۲۳۱ ق.م. و تعلیق مجازات (موضوع مواد ۹۲-۲۳۱ تا ۷۵-۲۳۱) و همچنین در مرحله اجرای حکم و تصمیم گیری درباره طبقه بندی زندانیان (موضوع ماده ۱-۷۱۷ ق.آ.د.ک) و اعطای آزادی مشروط موضوع مواد ۹۲۷-۴۳۷ ق.آ.د.ک)، توجه به تحقیقات انجام گرفته درباره شخصیت متهم امری ضروری است

منابع و ماخذ

- ۱- آخوندی، محمود (۴۸۳۱)، آئین دادرسی کیفری، تهران، انتشارات مجد، چاپ اول، جلد پنجم.
- ۲- آشوری، محمد (۳۸۳۱)، آئین دادرسی کیفری، تهران، انتشارات سمت، چاپ هشتم، جلد اول.
- ۳- آشوری، محمد (۲۹۳۱)، جایگزین های زندان یا مجازات های بینابین، تهران، انتشارات گرایش، چاپ چهارم.
- ۴- آشوری، محمد و معظمی، شهلا (۹۸۳۱)، پرونده شخصیت در فرآیند کیفری ایران (مطالعه کاربردی)، انتشارات فکرسازان.
- ۵- بابایی، محمدعلی (۰۹۳۱)، جرم شناسی بالینی، تهران، نشر میزان، چاپ دوم.
- ۶- بوشهری، جعفر (۷۸۳۱)، حقوق جزا (اصول و مسائل)، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۷- تیموتی جی. ترال - میچل جی. پرینستین (۱۰۴۱)، روان شناسی بالینی فیرس، انتشارات رشد، چاپ پانزدهم.
- ۸- حافظی، گلنوش (۹۸۳۱)، ضرورت تشکیل پرونده شخصیت مجرمان، کارشناس حقوق جزا و جرم شناسی، روزنامه ایران.
- ۹- حیدری، لیلیا (۳۹۳۱)، «حکم منصفانه در پرتو پرونده شخصیت متهم»، روزنامه اعتماد ملی، قابل دسترسی در: نمایه مقالات نشریات جمهوری اسلامی ایران، ویرایش ششم.
- ۱۰- خالقی، علی (۷۸۳۱)، آیین دادرسی کیفری، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش، چاپ اول.
- ۱۱- خزایی، منوچهر (۲۸۳۱)، فرآیند کیفری، مجموعه مقالات، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ اول.
- ۱۲- دانش، تاج زمان (۴۹۳۱)، مجرم کیست، جرم شناسی چیست، چاپ چهارم، تهران، انتشارات کیهان.
- ۱۳- سیاسی، علی اکبر؛ (۰۹۳۱)، نظریه های شخصیت یا مکاتب روانشناسی، تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهاردهم.
- ۱۴- شاملو، باقر و افشین عبداللهی (۴۹۳۱)، «دستاوردهای مدیریتی جرمشناسی در آیین دادرسی کیفری، پژوهشنامه حقوق کیفری، شماره ۲.
- ۱۵- صاحبی، ابوالقاسم (۳۸۳۱)، «جایگاه پرونده شخصیت در حقوق کیفری ایران و فرانسه»، نشریه حمایت.
- ۱۶- صانعی، پرویز (۲۹۳۱)، جامعه شناسی ارزش ها، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ دهم.
- ۱۷- صفاری، علی (۴۹۳۱)، کیفرشناسی: تحولات، مبانی و اجرای کیفر سالب آزادی، نشر جنگل، چاپ اول.
- ۱۸- طویلی، مهدی و شیداییان، مهدی و میرخلیلی، سید محمود و دارابی، شهرداد (۰۰۴۱)،
- ۱۹- تحلیل نسبت مصلحت سنجی تعقیب کیفری با نظم عمومی و امنیت اجتماعی، فصلنامه

۲۰- فوکو، میشل (۳۹۳۱)، مراقبت و تنبیه (تولد کودکان)، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده، نشر نی.

۲۱- فیروزی، مهدی (۵۸۳۱)، کرامت انسانی زندانیان، راهبردها و راهکارها، قم، نشر صفحه نگار، چاپ اول.

۲۲- کلانتریان، مرتضی، محسنی، مرتضی (۷۷۳۱)، مجموعه نظریه های مشورتی اداره حقوقی وزارت دادگستری در زمینه مسائل کیفری، تهران، روزنامه رسمی.

۲۳- کی نیا، مهدی (۱۸۳۱)، روان شناسی جنایی، تهران، انتشارات رشد، جلد اول، چاپ سوم.

۲۴- کی نیا، مهدی (۸۸۳۱)، مبانی جرم شناسی، تهران، موسسه انتشارات دانشگاه تهران، چاپ نهم.

۲۵- گلدوست جویباری، رجب (۶۸۳۱)، کلیات آیین دادرسی کیفری، تهران، انتشارات جنگل، چاپ اول.

دهقانزاده، حسین (۵۹۳۱)، نقش عامل های و جعفری نژاد، هادی و رضاپور، یوسف پژوهش: شخصیتی، رویکرد یادگیری و هوش در تبیین روش سنجش دانشجویان، نشریه (، دوره ۱۱، شماره ۲۴. های نوین روانشناختی (روانشناسی دانشگاه تبریز

۲۷- گنجی، حمزه (۸۸۳۱)، روان شناسی عمومی، چاپ یازدهم، تهران، نشر ساوالان.

۲۸- لهنوی، مینا (۴۹۳۱)، چگونگی تشکیل پرونده شخصیت در نظام حقوقی کیفری ایران، تهران: انتشارات جاودانه.

۲۹- محمدیان، سارا و محمد رضا پور، بابک (۲۹۳۱)، لزوم تشکیل پرونده شخصیت در فرایند مجله علمی پزشکی قانونی، دوره ۹۱، شماره ۳: دادرسی کیفری ایران، نشریه

۳۰- موذن زادگان، حسن علی (۹۸۳۱)، پرونده شخصیت متهمان و ضرورت تشکیل آن در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی کیفری، فصلنامه پژوهش حقوق، تهران، سال دوازدهم، شماره ۰۳.

۳۱- مهاجری، علی (۵۸۳۱)، آیین دادرسی در دادسرا، تهران، انتشارات فکرسازان، چاپ پنجم.

۳۲- نجفی توانا، علی (۳۹۳۱)، «استنطاق متهم در پرتو اصول حقوقی و علمی»، مجله کانون وکلای دادگستری، دوره جدید، شماره ۹۱ و ۰۲.

۳۳- ولد، جرج، برنارد، توماس و اسنیپس (۶۹۳۱)، جفری، جرم شناسی نظری (گذری بر نظریه های جرم شناسی)، ترجمه علی شجاعی، چاپ هشتم، انتشارات سمت.

۳۴- هدایی، فرح (۵۹۳۱)، شناخت شخصیت مجرمانه و راه های درمان آن، دادرسی، شماره ۵.

- 35-Ashworth, A. (2008), Principle of Criminal Law, London: Oxford University.
- 36-Bertram, Christopher (2003), Rousseau and The Social Contract, London, England: Routledge.
- 37-Block, Jeanne, H (2017): sex role identity an ego development, sanfrancisco, josey-boss, p.47.
- 38-Watts, Richard E.; Bluvshstein, Marina (2020). "Adler's Theory and Therapy as a River: A Brief Discussion of the Profound Influence of Alfred Adler". The Journal of Individual Psychology. 76 (1): 99–109.
- 39-William F. Glaser (2013): personality and dangerousness: genealogies of anti-social personality, Australia journal of psychopathy v.37. pp. 357-371.